

LILLHÄRDALS KYRKA

BESKRIVNING OCH HISTORIK

KYRKOMILJÖN

LillhärdaIs kyrka är belägen på en platå i den centrala delen av kyrkbyn LillhärdaIs. Kyrkomiljön ligger i ett riksintresseområde för kulturmiljövården som omfattar kyrkbyn och ett fåbodområde. Kyrkan omges av gles utplacerad bebyggelse i alla väderstreck, utom i norr där det endast är obrukad mark. I öster ligger prästgården och i nordväst en skolbyggnad.

KYRKOANLÄGGNINGEN

Kyrkan omges av en mur av röd sandsten vars överdel täcks av gräs. Grindstolparna är breda och murade med pyramidformade huvar täckta av skiffer. Grindarna är av metall. På ett fotografi från 1875 omgärdas kyrkogården av en bogårdsmur med sticluckor i trä. Denna revs dock 1880 och ersattes av ett spjälstaket. Kyrkogården nås genom en ingång i öster, söder, väster och en i nordväst. Kyrkogården har utvidgats i omgångar, bl.a. 1880. I norr ligger en modern del av kyrkogården, som en förlängning av den äldre kyrkogården, och avslutas mot norr med en häck. Björkar bildar en allé mot den nyare delen. Gångvägarna på kyrkogården är belagda med röd sandsten i varierande storlek. Det ligger även röd sandsten framför västra entrén. På övriga sidor ligger gräs ända fram mot kyrkan sockel. Gravstenar omger kyrkan på alla sidor med något fler på västra sidan. Gravarna i söder är från 1914 och framåt, men främst fram till 1960-talet. På norra sidan, mot muren, står enkla järnkors med graverade mässingsskyltar och gravar från 1875 och 1905. I nordväst ligger även ett bårhus.

LillhärdaIs kyrka byggdes 1770-1771 med Pehr Olofsson från Dillne som byggmästare. Den uppfördes med sakristia, långhus och korparti. På platsen fanns en tidigare kyrka från 1407 som till större delen revs 1770. Den nuvarande kyrkan är delvis byggd på medeltida murar. Tornet i träkonstruktion byggdes 1805 under ledning av byggmästare Pål Pehrsson i Stugun.

Kyrkas exteriör har genomgått en del förändringar, men präglas av långhusets oförändrade volym sedan byggnadstiden med kompletterande tornbyggnad. I samband med en restaurering 1880 ersattes kyrkans dåvarande söderportal, troligen en medeltida portal, med en bredare portal med ovanliggande fönster. Tornets fönster och ljudluckor förstörades och fick en rundbågig avslutning. Även lanterninens utseende förändrades, genom att öppningarna vidgades och täcktes med fönsterglas. Samtidigt målades tornet vitt. År 1929 stadgas träornamentet och gavs en ny beklädnad. Samtidigt byttes spåntaket ut mot falsad kopparplåt. År 1949 ersattes långhusets spåntak med Grythytteskiffer, men tornet behöll sin täckning av kopparplåt. Vid en restaurering 1952 förändrades exteriören märkbart genom att fönstren på långhuset byttes ut och fönsterbågarna fick en rundbågig avslutning istället för den tidigare tresidiga. Samma år byttes fönstren i lanterninen. År 1956 genomgick tornuren en renovering. Åren 1962-63 byggdes en källarvåning under sakristian med en kraftigt utskjutande gjuten betongsockel. År 1992 målades tornet om med en oljefärg, liksom fönster och dörrar på långhuset. Putsen under fönstren lagades i år 1995.

Långhuset är försett med ett längsgående valmat tak täckt med skifferplattor och nocken krönt av tre flöjlar. Tornets karnischsvängda huv och lanternintak är täckta av skivfalsad kopparplåt med en på lanterninen krönande flöjel med förgylld kyrktupp. Långhusets fönster

sitter i djupa nischer med en rundbågig avslutning. Fönstren har tio spröjsade lufter målade i en röd färg. Solbänkarna är av falsad kopparplåt med en droppbräda av kopparplåt.

Att tornet tillkommit i efterhand syns tydligt genom träkonstruktionen som är synlig inne i förråden på första plan samt vid tornets anslutning till murverket i vapenhuset. Enligt Olov Högman i "En Härjedalsbok" hade tornet ursprungligen rödfärgade spån och stående gulmålad panel. På ett fotografi från 1875 har tornet en mörk färgsättning, möjligen tjärad. År 1880 ska det ha fått en vit färgsättning. Kyrkobyggnaden ska ha haft två fönster på västra gaveln innan tornet byggdes till. Tornet kan sägas vara uppdelat i tre sektioner. Det nedre partiet har en stående smal och profilerad lockpanel, det mellersta partiet är klätt med kyrkspån och på lanterninen återkommer lockpanelen. På södra och norra sidan sitter två höga fönster lika de på långhuset och ovan entrén ett rundfönster med vita spröjsar. Det finns två ljudluckor på den östra sidan samt en lucka åt resterande väderstreck. På östra sidan sitter ljudluckor med ett dörrblad och på de andra sidorna en pardörr. Tornets huv takts av ett karnischsvängt tak, lika lanterninen. På huven sitter i varje väderstreck ett tornur. År 1998 byttes upphängningsarmaturen till klockkläppen.

Framför entrén i väster finns en rundad plan av röd sandsten och på var sida om denna står två lyktstolpar av gjutjärn med antikglas. Trappan är av granit med ett steg samt ett vilplan med handledare av järn. Porten består av en brun pardörr med tre speglar, där det på de översta i varje dörrblad finns spår av målning föreställande strålar, lika västerporten på Näskotts kyrka. Kyrkporten förlängs genom de påbyggda speglarna samt av det över porten igensatta fönstret av brunlaserade träskivor.

Den södra portalen är placerad i en djup nisch. Portalen präglas av ombyggnaden 1880, då den gamla portalen breddades och ett fönster sattes in ovan porten. Den bruna pardörren med fyra speglar i vardera dörrblad är från år 1880. Fönstret och dörrkarmen är målade i en ljusgrå kulör. Under fönstret står det på karmen "i Ditt Ljus SER Vi Ljus. PS 36.V.10". Framför porten ligger röd sandsten och porten flankeras av två huggna stenar i sandsten från 1700-talets slut och 1800-talets början, vilka berättar om stoftet efter två olika länsmän och deras hustrur. De huggna stenarna är förankrade i varsin betongsöcket.

Sakristian, som är placerad mot långhusets norra vägg, byggdes samtidigt som långhuset och koret. Det är en lägre byggnad med valmat skiffertäckt tak med rundbågiga fönster åt öster och norr. På taket finns en skorsten av plåt. I söder finns en röd spegeldörr indragen i muren som nås av två trappsteg. Ett stuprör finns i varje hörn på sakristians norrvägg och den enda befintliga ventilationsluckan finns i sockeln på sakristians östra sida.

Interiören har förändrats ett flertal gånger sedan kyrkan byggdes 1770-1771. Interiören var från början inredd i rokokostil. Under åren 1831-32 utfördes målningsarbeten samt en förgyllning av läktaren av dekorationsmålaren Göran Sundin. Läktaren byggdes om 1880 till en orgelläktare och de dåvarande läktartrapporna togs då bort. Istället placerades en ny läktartappa i vapenhuset. Samma år togs plafondmålningarna ned, vilka var målade på pannår i olja, och både spegelvalvet och väggarna reveterades och putsades. Plafonderna finns deponerade på Jämtlands läns museum. Det var i samband med denna renovering som målningarna över predikstolen och altarpuppsets försvann. Kullisten och övriga snickerier täcktes över. Altarringen, altarpuppställningen och predikstolen målades om i färgsättning av vitt och guld. Bänkarna fick ett nytt utseende genom ekimitation. Det var troligen vid denna

renovering 1880 som kyrkorummet fick en mer nyklassicistisk utformning. År 1938 önskade man under Eric Festins ledning ta fram originalfärgerna på altarpåställningen, altarringen, predikstolen samt bänkinredningen. Bänkkron, eldurnor och piedestaler placerades tillbaka. Under dessa arbeten var LE Fredriksson målare och Carl Lundqvist konservator. Åren 1953-56 skedde ännu en ommålning av interiören ledd av konservator Arne Bohman. Under byggmästare Jon Mattsons ledning restaurerades 1979-80 väggarna i kyrkorummet och kalkmålningsfragment från 1400- eller 1500-talet togs fram på södra väggen. De gamla trägolven lades om och slipades. Samma år fästes fyra dragjärn mellan långhusets södra och norra vägg. Vapenhuset varmbonades och en toalett installerades där. Även vindbjälklaget isolerades. År 1996 fick kyrkan tillbaka rökelsekar och en nummertavla som förankrades i en av bänkarna, en annan placering än den hade 1874 då den satt framme vid bänkkronet. El- och värmeinstallationer har utförts ett flertal gånger i kyrkan, senast 1980.

Vindfånget innan vapenhuset nås genom den stora västporten med förankringen av gångjärnen i muren och ett äldre lås, troligen från 1805 då tornet tillkom. I norr finns ett förråd med synlig stolpkonstruktion. Väggarna i vindfånget är äldre, förutom östväggen som tillkom då vindfånget byggdes.

Vapenhusets väggar, undantaget vindfånget i väster, är klädda med en bred lockpanel av furu målade i en aprikosliknande kulör. I taket sitter en vitmålad lockpanel med en smal taklist. Takets och väggarnas ljusa färgsättning samt takhöjden gör att rummet känns ljust och luftigt med prägel av ombyggnationerna då trappan tillkom och glasdörrarna installerades. Fönstren, utan innerbågar, döljs bakom de panelklädda väggarna. På det äldre brädgolvet ligger en brun gångmatta fram till dörren in till kyrkorummet. På södra väggen går trappan upp till läktaren, även den täckt av en brun gångmatta. Väggarna i trapputrymmet är klädda av släta spontade brädor målade i samma kulör som resten av vapenhuset och med handledare i trä målade i grått. Trappan avslutas med en spegeldörr som leder in till läktaren. På västra väggen, intill trappan upp till läktaren, finns en äldre smal och enkel dörr som leder upp till tornet, lika färgställning som de övriga dörrarna i vapenhuset. Tornet nås genom en spiraltrappa. I ett av tornutrymmena finns bänkdörrar till nuvarande bänkinredningen samt fyra milstenar av järn. Dörren in till kyrkorummet har en svagt rundad avslutning, medan nischen har ett rundbågigt utförande. På dörrbladen ett symmetriskt uppbyggt ramverk med vitmålad fält. In mot kyrkorummet är dörren enklare utförd med tvärså. I murverket ovan dörren finns Gustav III:s namnskiffer och året 1789 i relief. Från taket i vapenhuset hänger en modernare lykta samt en brandvarnare. Bakom panelväggen i norr finns ett städskåp och en elcentral samt en handikapptoalett. I sydvästra hörnet finns ett inbyggt förråd. Vapenhuset är enkelt möblerat med ett skåp, en bänk, några stolar i furu samt en stor kista. På väggarna hänger fotografier och den gamla kyrktuppen. Radiatorerna har placerats högt upp på väggarna.

Orgelläktaren med underbyggnad är liten, men upptar hela den bakre delen av kyrkorummet. Läktaren var från början en kammarläktare, byggd på 1820-talet, men byggdes om 1880 och fick funktion som orgelläktare. Under läktaren finns spår av de tidigare läktartrappor som försvann under ombyggnaden 1880 och den nuvarande trappan till vapenhuset tillkom. Under nämnda ombyggnad installerades en piporgel samt nuvarande orgelfasad. Under åren 1942-44 byggdes piporgeln om av Oskar Sundström, Leufsta bruk till 14 stämmor, men orgelfasaden behölls. En ny ombyggnad skedde 1965-66 av Gustaf Hagströms orgelverkstad AB, Härnösand till 12 stämmor och 1080 omstämdes den. Läktarens trägolv täcks av en

grön heltäckningsmatta. Orgeln har en mittplacering och på var sida om orgeln på avsatser finns gråmålade körbänkar, modernare till utformningen. Läktarbarriären är indelad i elva fält med en grönt marmorerad överliggare och list. Även de fältindelade kolonnerna är marmorerade med förgyllda kapital och bas. Fälten målades 1956 av konstnären Arne Bohman och föreställer Jesu liv.

Läktaren, med ett svagt framskjutande mittparti, hålls upp av tolv grönt marmorerade pelare med förgyllda kannelyrer, av vilka fyra är fristående och de andra en del av väggen. Fem bänkkvarter på var sida av mittgången går in under läktaren. På underbyggnadens tak ovan mittgången, sitter en åttkantig plafondmålning med ett modernt ramverk, samt en mindre takkrona som hänger från dess mitt. I taket finns åtta infällda lampor. Övrigt ljus inkommer från fönstret i norr och söder. Utrymmet under läktaren är möblerat med bord och skåp, och på väggarna hänger fotografier på präster som varit verksamma från 1860-talet och framåt. Det finns även en minnestavla över kyrkans invigning med texten ”Under konung Adolph Fredrichs sista regeringsår 1771 är denna kyrka utvidgad”, en glasmonter med en mässhake i och ett inramat papper från 1810 under Karl den XIII:s tid samt en minnestavla av trä över kyrkan byggmästare.

Kyrkorummet har ett rakslutet kor med sakristia åt norr och täcks av ett putsat spegelvalv av trä med karnischprofil och marmorerad taklist. Taket känns lågt och hänger tungt över kyrkorummet. Inredningen är från byggnadstiden 1770-71 och har likheter med både Näs kyrka och Älvros gamla kyrka. Väggarna är slätputsade och vita med fyra fönster på var sida av långsidorna samt två i koret, ett på var sida om altaret. I kyrkorummets fönsternischer står mindre bordslampor av furu med skärm av tyg, vilka inte passar in i kyrkorummet. I de mittersta fönstren sitter svarta högtalare, två på var sida. Mellan fönstren på långsidorna sitter trearmade lampetter av mässing, tre på varje sida. Söderportalen har en relativt enkel pardörr med gråmålade dörrblad med vardera fyra speglar. På södra väggen, strax innan korets början, finns en kalkmålning som är från den gamla kyrkan och vilken togs fram 1979-80. Under fönstren i långhuset sitter element infällda i murverket, men inte på övriga väggar. Längs med hela kyrkorummet löper en liggande golvlister vilande på små träbitar, troligen för ventilation, vilket bryter rejält mot det äldre trägolvet och de släta putsade väggarna. Den nuvarande utformningen på listan tillkom på 1970-talet då en snickare ansåg att den inte kunde sättas upp som den tidigare.

På väggarna hänger diverse äldre träfigurer, tavlor, en gammal altartavla och en medeltida kalkmålning på södra väggen som är framtagen 1979-80. På norra väggen sitter ett altarskåp daterat till 1400-talets senare hälft. Det är ett vackert och färgsprakande skåp, utan för mycket guld och är troligen ett svenskt arbete. Spår av en målad figur finns på båda dörrarnas baksidor. Dörren är kantad av målade stjärnor i silver och guld. Skåpet, liksom fyra korpelare och fyra bänkkron, återfördes till kyrkan år 1937 under restaureringen ledd av Eric Festin. Framför altarskåpet står en dopängel av Johan Edler d.ä., liknande dopängeln i Näs kyrka. Från taket hänger takkronor av malm med halogenlampor på sladden. På taklisten sitter två lampor på var sida om långsidorna, ungefär i nivå med korets början.

I södra korsarmen har trägolvet satts sig något och både bänksystemet och golvet skakar när man går på golvet. Bänkkvarteren är slutna mot mittgången med dörrar utsmyckade med blomstermotiv, lika de i Älvros gamla kyrka. Även bänkarriärerna har dessa målningar. De främre bänkkronen är rikt utformade och snidade i större stycken med två medaljonger på

var sida. Medaljongerna är målade med skira målningar i kinesiserande stil och är snarlika de i Näs kyrka. Troligen är det samma konstnär till dessa medaljonger, vilka i så fall kan tillskrivas Anders Berglin. Bänkmålningarna förstördes kraftigt under Festins restaurering, då man tog fram originalskikten. På var sida om mittgången, förankrade i de främre bänkkvarteren, finns rikt utformade pyramider. Under bänkarna sitter radiatorer. År 1935 kan bänkarna ha justerats för att bli mer bekväma, d.v.s. justering av ryggstöd, nya sitsar samt högre placering av bokstöden. År 1997 avlägsnades de bakre bänkarna (ursprungligen de näst sista) för att skapa mer utrymme.

Koret ligger i samma nivå som kyrkorummet och är möblerat med framförallt tre korbänkar, lika kyrkorummets bänkar. I koret står även en ambo, ett piano, en fristående bänk samt stålörnsstolar med klädsel. Framför altarringen ligger en mindre matta, grönfärgad med vita inslag. På väggarna i koret hänger medeltida skulpturer, bland annat den så kallade Lillhärldalsmadonnan samt äldre tavlor. Koret domineras av den höga altaruppsatsen mellan fönstren på östra väggen.

Altarringen har två genombrutna sidor och ansluter mot altarets främre hörn. Den har en svängd form med speglar med blomstermotiv, lika bänkkvarteren, och vilar på en marmorerad sockel. Ett grått knäfall följer altarringens form. Innanför altarringen ligger en grön heltäckningsmatta som täcker hela utrymmet. Altarringen är i grunden målad med en mild grön nyans, utom mittstycket som ser äldre ut med sin grågröna bakgrund, och ett vackert och sirlig dekorationsmåleri på var sida om ramen. Överliggaren av trä är utkragad och målad i en något mörkare grön kulör än resten av altarringen.

Altarbordet av trä har raka sidor med inåtsvängt mittparti. Det målade altarbordet döljs av ett antependium. Framför altaret står ett knäfall med samma grå plyschklädsel som på altarringens knäfall. På norra sidan om altaret står ett processionskors och på södra sidan ett senmedeltida sakramentskåp. Bakom altaret höjer sig altaruppsatsen, vilken flankeras av de två höga fönstren på östväggen. Altaruppsatsen liksom altaret utfördes av Johan Edler d.ä. 1774-1775 och målades 1780 av Nils Lindström. Altarmålningen föreställer korsfästelsen och dominerar altaruppsatsen som ramar in av ett förgyllt ramverk. Altaruppsatsen är marmorerad med två kolonner, vilka är dekorerade med skulpterade blad. På var sida av kolonnerna finns en kvinnofigur i vitt. Altaruppsatsen kröns av en på moln vilande fågel med utskjutande strålar bakom. Under altarmålningen finns en predellamålning. Nummertavlorna står på var sida om altaret och är fästade i bänkarna som riktar sig in mot koret. På baksidan finns inskriptioner, med årtalen 1776 respektive 1780.

Predikstolen upptar nästan hela utrymmet mellan det östligaste fönstret på nordväggen och ingången till sakristian. Även predikstolen utfördes av Johan Edler d.ä. samtidigt med altaruppsatsen. Den kröns av ett gigantiskt ljudtak med en skulpterad strålsol med treenigheten. Större delen av korgen är marmorerad i grönt med delar i röd marmorering. Korgen är tresidig med skulpterade och förgyllda figurer i de tre fälten. Det nedre partiet är utsvängt med grönmarmorering samt korgimiterande målning, förgylld bladornamentik och nedtill krönt av en marmorerad kula. På överliggarens utkrågning sitter tre förgyllda keruber samt en lampett för tre stearinljus monterad. På överliggaren finns även ett bokstöd, en bibel och på ett stativ ett timglas med fyra glas. Mellan korgen och ljudtaket sitter en skulpterad drapering i brunt och med målade guldfransar, vilken binder samman tak och korg till en helhet. Predikstolen nås genom en ingång i murverket från sakristian.

Sakristian uppfördes 1770-1771 på norra sidan. En dörr med en låskista målad i samma kulör som bänkarna, troligen från byggnadstiden, leder in till sakristian. Över ingången hänger ett enkelt krucifix. Sakristian är ett luftigt rum med högt i tak och med ljusinsläpp från norr och öster. På golvet ligger lackade bräder av varierande bredd med en gråmålad liggande golvlist längs med. Väggarna samt spisen i nordöstra hörnet är vitmålade. De breda och höga fönstren har småspröjsade innanfönster med rundbågig avslutning och mellan fönstren sitter järngaller. Taket är klätt av breda fasade vitmålade brädor med en enkel taklist. På östra sidan finns en utgång i en djup nisch. Dörren har en rundbågig avslutning och är målad i samma kulör som dörren in till sakristian. Den rundbågiga omfattningen är marmorerad. Färgen på dörrarna tas upp i skrivbordet och stolarna. Under fönstren sitter låga men breda element. På västra väggen står ett skåp med förvaring av textilier och ett inbyggt kassaskåp. Ovan skåpet hänger en utdragbar ställning för mässhakar och antependium. I brädtaket hänger en ellykta. Direkt om ingången från koret leder en modern trappa av trä upp till predikstolen. På östra väggen hänger även två kollektåvar i röd sammet med guldbroderi. Samt två enklare kollektåvar. I sydöstra hörnet står ett skåp. Rummet ger ett något stökigt intryck.

I nordöstra hörnet i sakristians tak sitter en lucka upp till vinden ovan sakristian och i hörnet nordväst leder en spiraltrappa med steg av ekträ ned till en toalett samt arkivutrymmet. Arkivet är byggt 1962 i det gamla pannrummet. På golvet ligger klinkers i hela källarvåningen, även toaletten. En kassaskåpsdörr leder in till arkivet.

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK OCH BEDÖMNING

Lillhärdals medeltida kyrka ombyggdes med delvis bevarat medeltida murverk på 1770-talet av den i kyrkliga sammanhang ofta anlitade jämtländske byggmästaren Pehr Olofsson. Till både exteriör och interiör har kyrkobyggnaden i många delar kvar sin rokokoprägel från 1770-talet och uppvisar kännetecknen vanliga i Pehr Olofssons byggande genom det brutna valmade taket, kyrkorummets numera inbyggda kullist och spegeltaket där plafondmålningarna avlägsnades 1880. Kompletteringen med ett torn i väster år 1805 är representativ för utvecklingen under 1800-talets nyklassicistiska kyrkobyggnadstid.

Interiören är i stort sett präglad av byggnadstidens rokokoideal men också påverkad av senare restaureringar. Kyrkorummets rokokoinredning är i hög grad bevarad men genomgick den vid slutet av 1800-talet vanliga moderniseringen och ommålades i vitt och guld. Vid restaureringen 1937-38 var ambitionen att återställa ett äldre utseende varpå äldre måleri från 1700-talet på altarpopsats, predikstol, bänkinredning o.s.v. togs fram och återskapades och inredningen kompletterades med äldre inventarier. Vid restaureringen 1979-80 togs medeltida väggmålningar fram på södra väggen.

Att särskilt tänka på vid sidan av grundkraven i förvaltning och skötsel av kyrkan:
Kyrkobyggnadens prägel av 1700-talets rokoko i exteriör och interiör

Äldre inventarier bl.a. i form av altarskåp, skulpturer och målningar

Bevarad ursprunglig inredning

Den medeltida kalkmålningen och medeltida murverk